

Радоје ПАЈОВИЋ

ЈАН ВАЦЛИК И МЕЂУНАРОДНО ПРИЗНАЊЕ ЦРНЕ ГОРЕ

Проглашење Црне Горе за књажевину, а Данила Станкова Петровића Његоша за књаза, наметнуло се у свој својој оштрини као озбиљна препрека на путу ка формално-правном међународном признању Црне Горе. Истина, и до тада, Црна Гора је *de facto* била независна држава, још од краја XVII вијека. Од средине XVII вијека Млетачка Република је са Црном Гором и Црногорцима ступила у бојне међусобне аранжмане, не само у кандијском (1645-1669) и морејском рату (1683-1699) него и у Црној Гори. Црногорци су на страни Венеције учествовали у борбама око Бара и Рисна (1649), а осам година касније (1657) и у борбама код Котора, а један млетачки одред боравио је на Цетињу (1649). До још тјешње сарадње дошло је у морејском рату када Црна Гора раскида вазални однос са Османским Царством. Тјесна сарадња Венеције и Црне Горе у овим ратовима допринијела је да је млетачки дужд посебним дукалом 1718. године омогућио владици Данилу да своју црквену власт прошири на територију у Црногорском приморју која се налазила у оквиру Млетачке Републике. Вјерска власт је знала да буде и више од тога и то је остало тако све до нестанка Млетачке Републике 1797. године. Као плод такве сарадње може се сматрати и то што су црногорски митрополити своје резиденције имали и на млетачкој територији (у Стањевићима и Маинама).

Везе са Русијом, нарочито од 1711. године, када у Црну Гору долази и специјална руска мисија, довеле су до тога да Црна Гора у Русији добије значајног заштитника. Наравно, ту је постојао обострани интерес, јер је у Црној Гори Русија нашла значајну стратегијску тачку за ослонац своје балканске политике. Отуда ће и руски патронат над Црном Гором, материјализован значајним субвенцијама, потрајати више од два стољећа, с промјенљивим интензитетом.

Доласком Аустрије на просторе које је готово четири стољећа држала Млетачка Република, а тиме и на границе Црне Горе, Црна Гора добија сусједа много утицајнијег у међународној политици, али по Црну Гору и много незгоднијег и тврђег. Она је онемогућила и за читаво стољеће одложила покрет за уједињење Боке Которске и Црне Горе. Када се послје Бечког конгреса (1815) усталила на простору Црногорског приморја, Аустрија је повела преговоре о територијалном разграничењу са Црном Гором, који су завршени 1841. године. Са аспекта међу-

народног права преговори за територијално разграничење са Аустријом за Црну Гору су у значајној мјери значили и признање њеног међународног субјективитета. Испоставило се да је то за Црну Гору имало превише високу цијену. Она је морала да прода а тиме и напусти резиденције црногорских митрополита у Стањевићима и Маинама, а формирањем најприје Задарске, а касније и Бокоцотрске епархије укинута је црквена јурисдикција црногорских митрополита у свом јадранском приобаљу.

Османско Царство је релативно једноставно подносило "одметање" Црне Горе испод свог сизеренства све док су на њеном челу били митрополити. Пред међународном јавношћу Висока порта се могла правдати да је то и даље дио османске државе са одређеном аутономијом, иако су црногорски митрополити односно владике биле превасходно свјетовни господари. Ово нарочито кад се од владике Данила усталила пракса да црногорски митрополити буду увијек из исте куће, што је, практично, значило утемељивање династичке владавине.

Одбијање Црне Горе, још од краја XVII вијека, да плаћа порез Османском Царству Турци су рјешавали релативно честим војним походима на Црну Гору и наплаћивањем пореза силом. Опадањем османске државе такви походи су орјеђали, а последице пораза на Мартинићима и Крусима (1796) више од пола стољећа на Црну Гору није предузиман војни поход већих размјера.

Проглашење Данила Петровића Његоша за књаза, а Црне Горе за књажевину није се више могло правдати ни пред домаћом ни пред међународном јавношћу. По специјалном султановом наређењу сераскер Омер-паша Латас, са око 35.000 војника, извршио је општи напад на Црну Гору. Црногорско-турски рат 1852-1853. оставио је пустош у неким крајевима Црне Горе (Бјелопавлићи, дио Пипера, Пјешивци, а дијелом Црмница и Грахово), али Омер-паша није извршио задатак који му је султан поставио.¹ Испало је готово обрнуто. Црногорско-турски рат је ојачао међународни положај Црне Горе, а књазу Данилу подигао углед не само међу јужнословенским народима и у словенском свијету него и у Европи.

Након што је учврстио домаћу власт и онемогућио опозицију, књаз Данило је предузео мјере за међународно признање Црне Горе. Погодна прилика за то требало је да буде Париска мировна конференција. Књаз Данило је био обавио и извјесне припреме, али је све то било недовољно. Русија, као патрон Црне Горе, последице војног пораза који је доживјела у кримском рату (1853-1856), гдје су се Османском Царству придружиле Француска, Енглеска и Сардинија, на Париској мировној конференцији (30. III 1856) доживјела је и неугодан дипломатски пораз, а Османском Царству су учињени значајни уступци, што је стабилизовало његову и унутрашњу и међународну позицију.

На Париском конгресу Црна Гора једва да је и поменута, а османски представник, министар иностраних послова Али-паша, изјавио

¹ Б. Павићевић, *Данило I Пејровић Његош*, Београд 1990, 157.

је да Висока порта Црну Гору сматра саставним дијелом Османског Царства, али да нема намјеру да мијења садашње стање ствари (*status quo*).²

Тек након Париске мировне конференције, односно Конгреса, књаз Данило је предузео енергичне мјере. Посебним писмима обратио се свим европским владарима учесницима Париске конференције, наглашавајући да црногорски народ није ништа крив, осим што је стално бранио своју независност и своју вјеру.³ Уз писма европским владарима књаз Данило је послао и Меморандум, у коме се образлажу четири захтјева Црне Горе:

- 1) да се дипломатским путем призна независност Црне Горе,
- 2) да се прошире црногорске границе на рачун територија Херцеговине и Албаније (које се налазе под османском влашћу),
- 3) да се граница према Османском Царству утврди на начин како је то урађено са Аустријом,
- 4) да се Црној Гори уступи Бар.⁴

Књаз Данило је овај Меморандум по специјалним емисарима доставио европским владарима. Европски владари су различито реаговали. Најекстремнији су били руски и француски. Руски цар Александар II је изјавио да признаје самосталност Црне Горе као што су је Руси увијек признавали и да никако неће дозволити да она падне под османску власт. Тумачећи царево расположење, министар иностраних послова Русије Горчаков је истакао да "његово величанство није измијенило своја осјећања према народу црногорском".⁵

Наполеон III и његов министар иностраних послова Валевски, иако су изразили симпатије према Црној Гори и Црногорцима, изјавили су да не могу изићи у сусрет црногорским захтјевима, јер су ограничени одредбама Париског мировног уговора.⁶

Свакако је најинтересантнији став Османског Царства. Оно је изразило спремност да уважи црногорске захтјеве, осим први, уз услов да Црна Гора призна османско сизеренство. У томе је подржала већина европских дворова, али књаз Данило то није могао да прихвати, упркос извјесном колебању.

Процес до коначног међународног признања Црне Горе потрајао је двадесетак година. Не малу улогу у међународном признању Црне Горе имао је и Јан Вацлик, чешки дипломата и публициста, најприје својим Меморандумом, а затим књигом *Суверенитет Црне Горе и савремено међународно право у Европи*, која је 1858. године објављена на француском језику истовремено у Лајпцигу и Паризу (*La souveraineté du Monténégro et le droit des gens moderne de l'Europe*). Посебан допринос Јан

² Ј. Вацлик, *Суверенитет Црне Горе и савремено међународно право у Европи*, ЦИД, Подгорица 1996, 17-18.

³ Б. Павићевић, 252.

⁴ Исто.

⁵ Исто, 254-255.

⁶ Исто.

Вацлик је дао својим писмима, записима, информацијама које је достављао иностраним, а посебно руским дипломатама, затим као црногорски државни секретар у Цетињу и црногорски конзул у Скадру, као црногорски емисар у два наврата код султана у Истанбулу, и по једном у Бечу и Паризу, и најзад, као руски дипломата.

Црногорска научна и шира културна јавност у овом вијеку упознала се са личношћу Јана Вацлика преко чланка др Вратислава Черног *Јован Вацлик (Чех на служби у Црној Гори)*, који је објављен у цетињским Записима 1933. године, у књизи XII, свеска 3 (стр. 129-132).

Јан Вацлик је рођен 1830. године у селу Плави (Plavu) код Чешких Буђејовица. Гимназију је завршио у Буђејовицама, а затим одлази у Беч и на Терезијануму завршава студије оријенталистике (1853). По завршетку студија у Бечу долази у Праг, гдје је наставио студије државног и међународног права.

Још као гимназиста научио је пољски и српско-хрватски језик, а добро је говорио њемачки и француски, а солидно италијански, турски и руски језик. Такође као гимназијалац, револуционарне 1848. године заинтересовао се за панславистичке идеје. Те године је посјетио словенски југ. На завршној години студија поново је посјетио Србију, а затим Албанију и Турску. Још као студент почео је да се бави журналистиком и публицистиком. Сарађивао је у Прашким новинама и другим чешким листовима. Од ране младости почео се бавити проучавањем црногорских прилика и о њима писао. Посебно је привукао пажњу његов опширни текст о смрти Петра II Петровића Његоша.

Са књазом Данилом се упознао у Паризу. То је пресудно утицало на Вацликово одређење да се десетак година у потпуности посвети најактуелнијим црногорским спољнополитичким проблемима. На бази скромне литературе, а прије свега историјâ о Црној Гори - Василија Петровића, Симеона Милутиновића Сарајлије, Милорада Медакковића (са Закоником Петра I и, касније, Закоником књаза Данила), Димитрија Милаковића и А. Андрића (на њемачком језику), Вацлик је написао Меморандум о црногорским спољнополитичким проблемима, у коме се на бази историје, у основи романтичарске, нарочито гдје се говори о положају Црне Горе у XVI и XVII вијеку, истиче како Црна Гора није никад признавала врховну османску власт, што је, наравно, само дјелимично тачно, Вацлик је написао Меморандум о суверенитету Црне Горе и савремено међународно право у Европи. Други дио је био знатно бољи и прихватљивији, али по ауторовом мишљењу не би био ваљан без првог дијела у којем има несумњиво и врло значајних података о црногорској историји, иако не без романтичарских наноса.

Приликом сусрета у Бечу, Вацлик је Меморандум предао књазу Данилу, који га је позвао да дође на Цетиње гдје би прегледао значајну архивску збирку која се чувала на црногорском двору, додјељујући му 150 фиорина у злату на име награде, путних трошкова и трошкова боравка на Цетињу. На основу нових изузетно важних докумената Вацлик је дорадио свој Меморандум и написао књигу од неких 200 страна.

Са новом верзијом књаз Данило је био сасвим задовољан па му је дао нових 500 фиорина у злату, дијелом као награду, а дијелом као помоћ за објављивање студије на француском језику (књига је и иначе била написана на француском). Дјело је било спремно за штампу на Ускрс 11. априла 1857, да би у току идуће године било објављено истовремено у Лајпцигу и Паризу, у оба случаја на француском језику. У Лајпцигу га је објавила позната издавачка кућа Brockhaus, а штампарске услуге пружила је Hassova штампарија у Прагу.

По један примјерак књиге *La souverainité de Monténégro...* књаз Данило је послао свим европским владарима, а један примјерак књаз је понио у Париз и лично га предао цару Наполеону III.

У том тренутку књига је имала ограничен дomet. Црна Гора тада није постигла међународни суверенитет, али је књига одиграла несумњиви утицај на амбасадорску конференцију у Истанбулу и на међународну комисију која је успјела да утврди државне границе између Књажевине Црне Горе и Османског Царства, што је било такође одређени степен међународног признања Црне Горе, чак и од стране османске државе.

Књаз Данило је намјеравао да Вацликову књигу објави на Цетињу, на српско-хрватском језику, али у томе није успио. Вјероватно га је спријечила ненадна смрт. То је урадило 138 година касније подгоричко издавачко предузеће ЦИД, под уредништвом др Драгана К. Вукчевића.

О књизи Ј. Вацлика *Суверенитет Црне Горе...*, осим Вратислава Черног у нас су писали Ристо Драгићевић, Андрија Лаиновић, Бранко Павићевић, Илија Радосавовић, Радослав Распоповић - да поменемо само неке - а у Чешкој Вацлав Жачек и бројни други, али тек данас, превођењем ове књиге, што је савјесно урадила Марина Вукићевић, и њеним објављивањем на српско-хрватском језику наша научна и шира културна јавност је у стању да сагледа њен значај.

Након објављивања књиге у Лајпцигу и Паризу, Јав Вацлик се вратио у Праг, одакле је наставио да се живо ангажује око међународних проблема Црне Горе.

У августу 1858. године у Праг је стигао лични изасланик књаза Данила капетан Перо Јокашев Пејовић, на пропутовању за Русију (Петроград), и по књажевој наредби пронашао Вацлика и позвао га да поново дође у Црну Гору.⁸

Вацлик је позив прихватио, али је прашка полиција то спријечила, и тек након готово двије године (на Петровдан 1860) он је успио да стигне на Цетиње гдје је ступио у службу код књаза Данила, као његов државни секретар.⁹ У међувремену, чекајући на дозволу полиције за пут у Црну Гору, Вацлик је 1. јануара 1859. године руском посланику у Бечу В. П. Балабину доставио опширнији допис у коме изражава свој

⁸ Колектив аутора, *Чеси и Југословени у прошлости*, уредник Вацлав Жачек, Праг 1975, 129-132.

⁹ Исто, 352-354. Захваљујем колегиници мр Ленки Блеховој Челебић, која ми је потребне странице љубазно превела са чешког.

поглед на даљи развитак Црне Горе, у чему Руси треба да одиграју одлучујући утицај. Вацлик сматра да је послје руског пораза на Криму (1853-1856) Црна Гора због географског положаја задржала свој војно-стратешки значај између Аустрије и Турске и да треба и даље да задржи своју позицију у реализацији руске балканске политике. Вацлик не штеди похвале на рачун црногорске храбрости у дотадашњим борбама против Турака, али истиче да нијесу школовани и да не познају тактику савременог планинског ратовања. Због тога истиче да би требало нешто учинити код Црногораца на неопходном изучавању достигнућа савремене војне науке. Он разматра могућности рата Русије против Османског Царства и Аустрије, при чему не треба занемарити улогу Црне Горе. Он сматра да би Црна Гора у одбрамбеном рату, у посебним условима, могла на себе да привуче 80-100.000 војника регуларне османске војске и башибозука. Да би се за тако нешто благовремено припремили Вацлик истиче потребу да се у Црној Гори изгради неколико тврђава. С тим у вези он предлаже да се црногорска војска наоружа, а црногорски официри да се школују.

Осим војне улоге, Вацлик сматра да треба предузети неопходне мјере да се Црна Гора унаприједи и у економском погледу. Да би се у томе успјело он предлаже руском цару Александру II да у Црну Гору пошаље научну експедицију која би у овој земљи изучила њену геологију, флору, фауну и етнографију. Као помоћ, Вацлик предлаже да се у црногорску експедицију укључе и познати чешки научници.¹⁰

Мјесец и по касније (15. фебруара 1859) Вацлик је посјетио руског посланика у Бечу Балабина и предао му забиљешку о својим погледима на побољшање положаја Црне Горе и замолио га да са тим упозна руску владу. Осим војне помоћи Вацлик сматра да треба предузети мјере да се од Црне Горе створи савремена европска држава. Да би се то постигло Вацлик сматра да у Црној Гори треба развити науку и умјетност, створити добру војну организацију и успоставити добре односе са европским силама, што би Русији могло да буде само од помоћи у случају новог европског рата. Том приликом Вацлик је руском посланику оставио пет текстова о потребама Црне Горе: о њеној војној, црквеној и унутрашњој (политичкој и судској) организацији, о организацији књажевог двора и књажеве канцеларије.¹¹

Сазнавши да је по Цариградском протоколу о разграничењу Црне Горе и Османског царства одлучено да Кучи припадну Османском Царству, Јан Вацлик је 29. марта 1859. године упутио допис руском посланику Балабину у коме истиче да црногорска влада не може признати право османској држави на Куче и о томе наводи историјске податке у којима указује да су Кучи још од средњег вијека дијелили судбину са Црном Гором. Вацлик моли Балабина да са овим упозна комесарску комисију за разграничење и књаза Данила.¹²

¹⁰ *Црногорско-руски односи 1711-1918*, том I, Подгорица-Москва 1992, док. 38, 318-329.

¹¹ Исто, док. 39, 330-333.

¹² Исто, док. 40, 334-338.

Средином априла (15) 1859. године Вацлик је Балабину доставио елаборат - студију о Боки Которској, о њеним географским и историјским особинама, о њеној међународној важности, о њеном војном значају, као и о многим другим њеним особинама. Уз своја разматрања Вацлик је доставио и географску карту о Бококоторском заливу и дијелу Јадранског мора, коју је за ову прилику лично нацртао.

Вацлик сматра да Бока Которска треба да припадне Црној Гори, да је њена предаја Аустрији 1814-1815, по наређењу Александра I, неправедна, поготово што Аустрија ништа није предузела за развитак економије и трговине у Боки, нити за просвјештавање њеног православног становништва. Вацлик сматра да питање Боке Которске треба рјешавати дипломатским путем, али не искључује ни војно ангажовање. Он сматра да Русија у савезу са Француском и са САД треба да постигне ревизију уговора из 1814-1815, у противном да се Аустрији објави рат, при чему се предвиђа садијејство руских поморских и црногорских копнених снага у которском заливу. Вацлик с правом сматра да Которски залив представља најважнији залив на Јадрану и да он са Црном Гором представља јединствену цјелину. Аутор доказује да Которски залив има значај за све Словене, јер је он "јужна граница њихове дијаспоре" и да ће он одиграти огромну улогу у развоју цивилизације јужних Словена у будућности, када се Аустрија и Турска повуку са ових простора. Он оцјењује да вријеме ослобођења Боке Которске не треба чекати скрштених руку, већ одмах предузети одређене мјере у циљу њеног економског унапређења. У те мјере спада мрежа жељезничких путева која би повезивала залив са сусједним балканским крајевима. Упоредо са овим Вацлик, као прави визионар, указује на потребу да се Дунав преко Мораве и Вардара споји са Солунским заливом.¹³

О свим овим и сличним проблемима Вацлик је почетком 1859. године послао књазу Данилу реферат о томе шта Црна Гора треба да предузме да би ухватила корак са развијеним и слободним државама Европе. Осим онога о чему је већ било ријечи у дописима руском посланику у Бечу, Вацлик књазу Данилу указује да је у случају новог и свеопштег европског рата црногорска војска дужна да завлада свим стратегијски важним тачкама према јадранској обали ради осигурања поморских веза Црне Горе са свијетом, док би други дио својих оружаних снага Црна Гора морала да ангажује у Санцаку, како би спријечила централне османске снаге, ако би биле упућене као помоћ трупама у Босни и Херцеговини.¹⁴

Тек крајем прољећа 1860. године Вацлик је добио одобрење да може да напусти Праг, што је и учинио, да би 12. јула стигао на Цетиње и ступио на црногорску службу.

Учвршћење власти и углед црногорског књаза сметали су аустријској влади која се бојала да примјер Црне Горе не буду слиједили

¹³ Црногорско-руски односи 1711-1918, том I, Подгорица-Москва 1992, док. 41 и 42, 339-351.

¹⁴ Б. Павићевић, Данило I Пејковић Њеџош, 438.

други јужнословенски народи, прије свега аустријски поданици. Зато је изазивала незадовољство у Црној Гори против књаза Данила. Врхунац је био атентат на књаза Данила у Котору, 12. августа 1860.

Смрћу књаза Данила није се промијенио положај Јана Вацлика. Он је постао секретар и код новог књаза - Николе Петровића Његоша.

У црногорској служби Вацлик је остао до 1867. године. За то вријеме он је био двије године црногорски конзул у Скадру и обављао и друге важне дипломатске мисије. Црногорска историографија је те активности задовољавајуће обрадила, тако да нема потребе било што од тога понављати. Ипак, потребно је напоменути да је за боравка у Црној Гори Вацлик примио црногорско држављанство, добивши неслужбено црногорско име - Јован.

Послије краћег одмора у Плави и Прагу Вацлик је марта 1868. отпутовао у Петроград, гдје је добио службу у Министарству иностраних послова. Ни тада није заборављао Црну Гору. У Русији је о Црној Гори написао обиље новинских чланака. Ипак су најзначајније двије књиге, једна мања - *Царсѣвујушњаја ченоџорскаја династѣија* (1889), а одмах затим (1890) опширна расправа о Богишићевом *Ойшѣем имовинском законуку за Црну Гору*.

За вријеме службовања у Русији Вацлик је три пута долазио у Црну Гору - 1872, 1878. (за вријеме Вељег рата) и 1910. године када је присуствовао крунисању краља Николе. Умро је у Петрограду 1918. године.

Радое ПАЙОВИЧ

ЈАН ВАЦЛИК И МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРИЗНАНИЕ ЧЕРНОГОРИИ Резюме

Јан Вацлик был восточным филологом и юристом, специальный знаток международного права, а по профессии дипломат и публицист. Был и полиглотом. Кроме своего он говорил французским, немецким, польским, сербским, хорватским и русским языком, а хорошо пользовался итальянским и турецким. Прожил лет десяти в черногорской службе когда принял и черногорское гражданство и новое имя - Йован Вацлик.

В начале, у князя Данила, а после его гибели (1860) и у князя Николая был государственный секретарь. Два года был черногорский консул в Скадре, а выполнял и другие дипломатические миссии. Дважды был черногорский эмиссар у турецкого султана в Истамбуле, а по один раз у царского верховника во Виене и Париже.

Один из важнейших задач политики князя Даниила было международное признание Черногории. Знакомство с Яном Вацликом обеспечило ему ознакомит в полностью международные факторы с проблемами признания Черногории международного субъективитета. Те проблемы Ян Вацлик сформулировал в отдельном меморандуме книге под заглавием "Суверенитет Черногории и современное международное право в Черногории", которая на французском языке одновременно напечатана в Лейпциге и Париже. Меморандум доставлен всем европейским правителям.

Кроме того, Ян Вацлик своими письмами, записками и информацией которых доставлял иностранным, особенно русским дипломатам старался чтобы мировая общественность чем полнее ознакомилась с международными проблемами Черногории.

